

KABİL

Rojdan AKSOY YORULMAZ*

Kitap İncelemesi

DOI: 10.5281/zenodo.19312872

Geliş Tarihi: 13.01.2025

Kabul Tarihi: 09.03.2026

Jose Saramago'nun (2011) *Kabil* isimli romanı, toplumsal hafızada yer edinen bir anlatı olarak Habil ve Kabil hikâyesini merkeze alır ve karakterlerden Kabil karakterini ana karakter olarak konumlandırır. Roman, Kabil karakterinin öncülüğünde yolculuklar ve tanıklıklar hikâyesi olarak tasarlanır. Nitekim roman, Kabil'in çıktığı yolculuklarda şahitlik ettiği tarihi olaylar çerçevesinde akar. Saramago, Kabil'i çıkardığı her yolculukta; sosyo-politik, mitolojik, teolojik, tarihsel olay ve arka planları romanının argümanlarına dayanak kılıp, bu olayları eleştirel bir okumayla bir araya getirir. Saramago (2011) eserinde dini inanç temelli bir sorgulama yapıyor olsa da bu sorgulamalar özünde tüm iktidar biçimlerinde açığa çıkan tahakküm biçimlerinin mantığını deşifre eder. Bu anlamda *Kabil* eseri, egemen anlatılara aşina toplumsal hafızayı, eleştirel bir bakışla yeniden gözden geçirmeye zemin hazırlamakta ve kanıksanmış/klişeleşmiş anlatılara yeniden bakmayı mümkün kılmaktadır.

Saramago romanında, Tanrı buyrukları ile düzenlenen toplumsal yapılarda ortaya çıkan Tanrısal adalet sorunlarıyla dramatik bir bağ kurar. Bu bağı, genişleyen anlamıyla Tanrısal iktidar, devlet iktidarı ve güç ilişkileriyle bezenmiş toplumsal düzen etrafında ele almak mümkündür. Romanda işlenen konular göz önünde bulundurulduğunda, Saramago'nun hayati ve politik mücadelesinin etkilerini gördüğümüzü de söyleyebiliriz. Miriam Ringel (2019), romanda geçen Kabil karakterini Saramago'nun bir tür "alternatif egosu" olarak tanımlar. Saramago eserinde (2011), politik düşüncelerini ve sorgulamalarını toplumsal olarak mitleşmiş anlatıları merkeze alarak aktarır. Saramago'nun politik fikirleri sebebiyle Portekiz'den sürgün edilmesi ve göçebe bir hayata mecbur bırakılması ile Habil'in ölümü ve Tanrı'nın⁵ Kabil'e ceza olarak verdiği sürgün, birbiriyle ilişki içinde değerlendirilebilir.

Ringel (2019), *Kabil* romanında Tanrısal adalet ve gerçeklik arasında bir sorgulama bulunduğuna işaret eder. Çünkü roman, Tanrı tarafından gerçekleştirilen eylemlerin ve din temelli tarih anlatılarının güvenilirliğini şüpheli hale getirirken roman içinde gerçekleşen her bir dramatik olay, Tanrı'nın adalet anlayışını sorgulamamıza neden olur. Böylece Saramago romanında, bilinen hikâyelere eleştirel bir gözle bakabilmeyi teşvik ederken bir yandan da okuyucuyu hayrete düşüren dinamik bir düşünsel alışverişe doğru sürükler. Roman bu yönüyle inançlarımızı, duygularımızı, görme ve algılama sınırlarımızı değiştirerek okuyucusunu sürekli bir sorgulamayla baş başa bırakır. Bu sorgulamalar esnasında okuyucu, sık sık kendisine aykırı sorular sormakta ve bu soruları sorabilme cesareti göstermekte: "[Nitekim] ... kabil dile gelmez olanı görmek için doğmuştu ..." (Saramago, 2011, s.115). Romanın okuyucusu da bu yolculukta, sorgulamaya niyetlenmediği gelenekselleşmiş dinsel mitleri ve anlatıları Kabil'in tanıklığında eski formunda değerlendiremez hale gelir. Saramago'nun okuyucusuyla girdiği bu

* Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, rojdanaksoy@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8859-5579

⁵ Saramago Tanrı'yı "Efendi" olarak isimlendirir.

sarsıcı nitelikteki sorgulatici ilişki, romanın kurgusunda yeniden ve yeniden açığa çıkar. Böylece okuyucu, geleneksel ve tek taraflı anlamlandırmaların yerine çok anlamlılığa açık olmayı benimser.

Romanda geçen bazı olayları ele alırsak bunlardan Habil ve Kabil'in kardeşi tarafından öldürülmesi en çarpıcı olaylardandır. Bu olay -Tanrı buyruğu olan kurban sunma- hem türler üstü (hiyerarşik bir biçimde) hem de türler arası şiddet anlatısı olarak okunabilir. Habil ve Kabil'in Tanrı'ya sunduğu kurban türleri⁶ aynı zamanda meslekler ve beslenme biçimleri arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ve şiddet temelli beslenmenin kutsanmasını açık eder. Tanrı'ya sunulan kurbanlar arasından Habil'in sunduğu kuzu Tanrı tarafından kabul görünürken, Kabil'in sunduğu tarım ürünleri ise zayıflık ve değersizlikle ilişkilendirilir. Böylece kurban olarak sunulan et ürünleri daha üst, tarım ürünleri ise daha alt kategoriye yerleşmiş olur. Kurban sunma ritüelinden sonra Habil'in kardeşi Kabil ile dalga geçmesi ve incitici davranışlarda bulunması katledilmesinde itici rol oynar. Tanrı'nın talepleri ve hiyerarşik bakış açısı, kardeşler arası ilişkiye zarar verir ve Kabil'in Habil'i katletmesine neden olur. Kabil'in tarım ile ilişkisinin hor görülmesi, kardeşi ve Tanrı tarafından aşağılanması ve kurban olarak sunduğu meyvelerin ve bitkilerin reddedilmesi Kabil'in "narsistik" bir yara almasına sebep olur (Baycan, 2018). Saramago (2011) eserinde, bu durumu şu şekilde açıklar:

Habil'in kendi sürüsü vardı, kabil'in de tarlaları; geleneğin ve dini vecibelerin gereğini yerine getirerek, emeklerinin ilk türünü efendi'ye sundular: habil bir koyunun gevrek etini kızarttı, kabil de toprağın ürünlerini, birkaç başak ve tohumu sundu. Bunun üzerine, bugüne dek hiç açıklanmamış bir şey meydana geldi. Habil'in sunduğu etin dumanının dosdoğru yükselerek sonsuz uzayda yok olması, efendi'nin onun sunduğu şeyi kabul ettiğinin ve bundan haz aldığıın işaretiydi; ama kabil'in de aynı şey şevkle yetiştirdiği bitkilerin dumanı çok yükselmedi, toprağın hemen üzerinde, anında dağıldı; bunun anlamı efendi'nin en ufak minnet duymadan onu reddettiğiydi (s.29)⁷.

Etle beslenmenin kutsanmasıyla başlayan bu süreç; canlı ve insan, insan ve insan, Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi onarılmaz bir biçimde şiddet sarmalının içine sokar. Kabil, kardeşini katlettikten sonra Tanrı ile tartışır ve Tanrı'nın kardeşini katletmesindeki sorumluluğunu açığa çıkarır. Habil, Tanrı'nın hırslarının kurbanı olmuştur, bu nedenle Kabil'in temelde öfkesi Tanrı'yadır. Bu tartışmada Kabil öfkesini şu şekilde aktarır: "... ben Habil'i öldürdüm çünkü seni öldüremezdim, ama benim niyetimde sen ölüsün..." (Saramago: 2011, s. 31). Kabil katil olduktan sonra Tanrı'dan "yeryüzünde kaçak ve serseri dolaşma ceza"sı alır (2011, s. 32). Kabil'in aldığı bu cezadan sonra bir daha hiçbir yere kök salamayacak ve alnında taşıdığı damga⁸ ile diyardan diyara sürgün hayatı yaşayacaktır. Kabil, almış olduğu bu cezayla diyardan diyara dolaşırken kötü ününün peşinden gelmemesi için kendisini Habil olarak tanıtır. Kabil'in kendisini Habil olarak tanıtmaması, okuyucuda kimin iyi kimin kötü olduğuna dair algının bulanıklaştırılmasında rol oynar.

Kabil'in Habil olmadığını fark eden Lilith'tir. Çünkü Lilith⁹ kötü olan hakkında ve kötülük ile ilgili konularda üne sahiptir. Kabil ve Lilith'in hikayesi ise Kabil'in yolunun Lilith'in yönettiği Nod Dyarı'na düşmesiyle başlar. Burada Kabil, Lilith'in kocasının Nuh'un yerine şehri yönettiğini

⁶ Kabil tarım ile ilgileniyordu ve Tanrı'ya sunduğu ürünler başak ve tohumdu, Habil hayvancılık ile ilgileniyordu ve Tanrı'ya koyun kurban etmişti.

⁷ Romandan alıntısının gösterdiği üzere; Saramago'nun roman boyunca kendine özgü yazım kuralları geliştirmesi eserin önemli özelliklerindedir.

⁸ Bu damga, Kabil'in katil fakat Tanrı'nın koruması altında olduğuna işaret eder.

⁹ Lilith Adem'e itaat etmeyerek ve sonrasında yaptığı "kötülükler" nedeniyle Tanrı lütfunu kaybetmiş bir karakterdir.

görür. Romanda şehri yönetme gücü ise Lilith'in cinsel gücü ve cinsel gücü dolayısıyla da yaptığı "kötü" eylemlerle birleştirilir. Eserde kadın olarak Lilith, cinsel sömürüyü aşan fakat bu tür bir sömürüyü gerçekleştiren bir karakter olarak konumlandırılır. İlişkide bulunduğu hiçbir erkek -Lilith Adem'e itaat etmeyerek ve sonrasında yaptığı "kötülükler" nedeniyle Tanrı lütfunu kaybetmiş bir karakterdir- Lilith'i tatmin edemez ve cinsel ilişkiye girdiği erkekleri yine bu gücüyle tüketir. Eserde Lilith'in cinsel ilişkide bulunduğu hiçbir erkekten hamile kalmaması ve cinsel doyuma ulaşamaması, Lilith'in ürkütücü (!) imgesine ve cinsel gücüne eklenerek aktarılır. Fakat Kabil, Lilith'in cinsel mutluluğu yakalamasına vesile olur ve Lilith'in cinsel doyuma ulaşamama durumunu değiştirir. Lilith ve Kabil ilişkisinde -mitolojik anlatılarda kötücül (!) ve dışlanmış (!) bir konumda olan bu iki karakterin- değişen bu durum Lilith'in cinsel doyuma ulaşması ve hamile kalmasıyla¹⁰ onarılır (!). Lilith'in sahip olduğu tüm güce rağmen meşru babalık hakkının (evlilikten doğan haklar) Nuh'a ait olması, Kabil'in haklarından feragat etmesine ve Nod Diyarı'nı terk etmesine sebep olur. Bu durumda Kabil ikinci kez haksızlığa uğrar, yeniden bir vazgeçmek/terk etmek durumuyla sınanır.

Romanda işlenen dikkat çekici konulardan bir diğeri ise aile konusudur. Aile olabilmek ve aile kalabilmek, Tanrı'nın belirlediği koşullar altında mümkün hale gelir. Havva ve Âdem'in aile yapısına şekil veren Tanrı, eril ideolojinin yürütücüsü olarak işlev görür¹¹. Bu ailenin içinde Lilith karakterinin aksine Havva'nın varlığı; Âdem'in yalnızlığını gidermek, üremek ve diğer bakım işleri gerçekleştirmeye dönüktür. Bu koşullar altında Havva, Âdem üzerinden anlam kazanır. Böylece Havva'nın içinde bulunduğu durum, kadınların "makbul" varlığının anlamı üzerindeki tahakkümün, eril Tanrısalsal ve eril beşerî anlatıyla güçlü bir bağ içinde kurulur. Havva'nın tüm "makbul" karakterine rağmen Tanrı'nın onun için kullandığı ifadelerle odaklanıldığında (yitik, bedbaht, günahkâr) Havva, "kötücül" ve "satatüsüz" bir konumda değerlendirilir. Roman boyunca Tanrı'nın aniden ortaya çıkıp Havva ve Adem'in aileleri başta olmak üzere tüm gelişmelere müdahale etmesi ve iktidarını sık sık hatırlatması, Michel Foucault'nun (2013) "biyo-iktidar" kavramını hatırlatır. Bu anlamda Efendi'nin (Tanrı'nın) gözleri her an üzerimizde, evimizin içindedir. Kabil karakteri ise üzerimizdeki Tanrısalsal "biyo-iktidar"ı deşifre eden bir karakter olarak kurulur. Kabil ise aileden ve Tanrı lütfundan kopmasıyla yolcu olduğu her diyarda Tanrı'nın ve ailenin/evin sınırlarını aşar, dünyada olup bitenin bilgisine erişir.

Bir başka göç rotasında Kabil, Sina Dağı katliamıyla karşılaşır. Bu karşılaşmada Musa ve kardeşi arasında gerçekleşen anlaşmazlıkların arka planı, farklı bir bakış açısından okunur. Musa, kendisine inananlar ile mahsur kaldıkları alandan çıkma ve Tanrı'yla iletişim kurma amacıyla Sina Dağı'na çıkar. Musa'nın Tanrı ile iletişim kurma süreci gecikince Musa'yı bekleyen halk öfkelenir ve halkın öfkesi kontrol edilemez bir hal alır. Halkın öfkesini ve korkularını durduramayan kardeşi Harun, halkın bir put -buzağı figürü- inşa etmesine izin verir. Tanrı'nın yerine konulan bu put, Tanrı'nın öfkesini kontrol edememesine sebep olur ve put ile savaşa girişen Tanrı, Musa'dan bir çağrı yapmasını ister. Bu çağrı, şiddet içeren kutuplaştırıcı bir söyleme sahiptir. Tanrı'nın koşulsuz şartsız iktidar tutkusunun ve öfkesinin farkında olan Musa, taraftarlarını yanına çağırarak Sina Dağı'nda; kardeşin kardeşi, komşunun komşuyu, dostun dostu öldürdüğü bir savaşı başlatmak zorunda kalır.

¹⁰ Lilith'in güçlü kadın imgesine Saramago klişeleşmiş bir algıyı yeniden üreterek yanıt veriyor. Her kadının -en güçlü kadının bile- günü geldiğinde bağlanacağı bir erkek aradığı klişesini yeniden üretiyor. Romanda Havva ve Lilith arasında kurulan tüm karşıtlığa rağmen ne Havva ne de Lilith erkeklerden bağımsız ele alınıyor.

¹¹Louis Althusser'in (2010) devletin ideolojik aygıtları arasında değerlendirdiği aile, eserde de benzer bir biçimde Tanrı'nın egemenliğinin aygıtları olarak ele alınıyor.

Kabil geçtiği her rotada, Tanrı'nın kullarından beklediği saplantılı isteklerin ortaya çıkardığı şiddete şahitlik eder. Bu rotalardan birinde İbrahim ile karşılaşır. Tanrı, İbrahim'in kendisine olan sadakatini/bağlılığını akıl almaz bir biçimde sınar. Tanrı, İbrahim'den çocuğunu kendi eliyle kurban etmesini ve kendisine olan bağlılığını kanıtlanmasını talep eder. İbrahim, çocuğunu kurban etmek üzereyken Tanrı'nın engel olmaması karşısında bu eylemi gerçekleştireceğini kavrar. Tanrı, kurban eylemi gerçekleştirilmeden önce meleklerin bu eyleme müdahale etmelerini ister fakat eylemin gerçekleşmesini engelleyen -tesadüfen kendisini olayın içinde bulan- Kabil olur. Saramago; Tanrı'nın verdiği görevleri yerine getiren ve karşıt bir rol üstlenmeyen melekleri, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırma görevi üstlenemeyen yani bir bilinç taşıyamayan araçlar olarak konumlandırır. Kabil; bu olay aracılığıyla karşılaştıkları meleklerle, koşulsuz şartsız şiddetin aracısı haline gelmelerini sorgular. Fakat meleklerle sahip oldukları gücü ifade etse de öğrenilmiş itaati değiştirmek oldukça güçtür. Bu nedenle kötülük karşısında meleklerin bu edilgen hali, kötülüklerin devam etmesinde ve uygulanmasında rol oynamaya devam eder. Aynı zamanda bir melek olan Şeytan'ın, Tanrı'ya karşı giriştiği eylemleri "kötü" olarak nitelendirmek güçleşir. Tanrı ve Şeytan arasındaki rekabette ise sık sık Tanrı, Şeytan'ın provokasyonlarına esir düşen aciz bir konumda ele alınır. Yazar; sık sık ironik bir üslup kullanarak Tanrı'nın Şeytan karşısındaki zafiyetleri ve güç kaygısına esir düşmesini, Tanrı'nın imajını sarsmak için kullanır. Bu olayda Saramago, aynı zamanda Tanrı'nın çıkarları ve beklentileri kadar önemli dini aktörlerin de Tanrı'dan fayda sağladığına işaret eder. Tanrı'nın isteklerinin yerine getirilmesi sonucu elde edilecek olan mal ve şöhret, bu istekleri yerine getirmenin önemli motivasyonlarından biri olur. İbrahim'in ve diğer peygamberlerin Tanrı'ya karşı "sevgisi" ve "bağlılığı" karşılıksız değil bir iş sözleşmesinin de gerekliliğidir. Tanrı, kendisine olan bağlılığı karşısında İbrahim'e toprak vaat etmiştir. Bu olay ardından Saramago, Tanrı'nın isteklerini yerine getirmenin ve Tanrı inancının ekonomi-politik yönüne işaret eder.

Tekilliğin değil çoğulluğun belirlediği eşit toplumsal yaşamda hiçbir varlığın ayrıcalıklı kılınmasına gerek yoktur. Bu durum Tanrı'nın ayrıcalıklarını da yok etmektedir. Bu koşulları yerine getirebilen ve eşit toplumsal yaşamın içinde barındırdığı çeşitlilikle yaşamını sürdüren Babil kenti, böylesi bir kent olma özelliği gösterir. İyi işleyen bir kamusal yaşama sahip olan Babil kenti hem kendi sorunlarını çözer hem de çoğulluğun politikasını üretir. Babil Kulesi'ni inşa eden çok kültürlü Babil halkları, kültürel miraslarını yansıtan eserler üretir ve kolektif akla dayalı uzlaşmacı bir yaşam sürerler. Tanrı iktidarına bağımlı bir yaşamı aşabilen bu kent ve sakinleri, Tanrı'nın hoşuna gitmez ve kendi kendine yeten, kendi değerlerini üreten bu sistemi kabullenemez. Tanrı, bu düzeni yıkmak için öncelikle çok dilli Babil halklarının dillerini -yetmiş ayrı dil- farklı dillerle değiştirir. Böylece toplumsal yaşamı düzenleyen ana dinamiği birbirinden koparır, kaosa ve yıkıma sebep olur. Ardından Babil kentindeki ihtişamlı Babil Kulesi'ni sert fırtınalar çıkararak yıkar. Bu olayda Babil halkı ve inşa edilen eserlerle ego savaşına giren Tanrı, toplumsal düzenin kendi dinamikleriyle sürmesine izin vermez.

Kabil'in en çok etkilendiği olay ise Sodom ve Gomora'de yaşanan olaylardır. Çünkü Kabil, adalet ve adaletsizlik, suçlu ve suçsuzluk arasındaki denge problemini en çok bu olaylar üzerinden sorgular. Kabil, Sodom ve Gomora'de çocukların katledilmesine katlanamaz ve Nuh'un gemisinde Tanrı'ya karşı bir savaş başlatır. İbrahim'e düşüncelerini şu şekilde açıklar:

[...] Akıldan çıkmayan bir düşünce var, Nedir bu düşünce, diye sordu İbrahim, Sodom'da ve yakılan diğer şehirlerde masumlar olduğunu düşünüyorum, Eğer olsaydı, onların hayatlarını bağışlayacağına dair bana verdiği sözü tutardı efendi, Çocuklar, dedi kabil, oradaki çocuklar masumdu, Tanrım, diye mırıldandı İbrahim, sesi bir inilti gibiydi, Evet, o belki senin tanrın ama o çocukların değil (Saramago, 2011, s.80).

Kabil bu gemi yolculuğunu, Tanrı'yla hesaplaşma ve insanlığı bu Tanrı anlayışından/bağlılığından kurtarma imkânı olarak görür. Bunun sonucunda Tanrı'nın Nuh'un gemisindeki planına dâhil olur -iş gücü gereksinimini karşılamak için Kabil ve melekler de gemide yer alır- ve bir plan yapar. Kabil'in planı, gemide kalan tüm türleri yok etmektir. Bu planın asıl amacı, kimsenin Tanrı'nın varlığına muhtaç kalmaması ve Tanrı'nın da kimseyi tahakkümü altında tutamamasıdır. İlk katil olan Kabil, çözümü yine öldürmekte bulur. Bu amaçla Kabil, Tanrı'ya inanacak kimse kalmayana kadar teker teker gemideki tüm mürettebatı öldürür. Kabil'in amacının farkına varan Nuh, Kabil'in teklifiyle Tanrı'nın planlarının başarısız olmasının sorumluluğunu almamak için kendini gemiden atar. Çünkü asıl hesaplaşma Kabil ve Tanrı arasında gerçekleşecektir. Gemi karaya oturduğunda Tanrı, Kabil'in herkesi ve her şeyi yok ettiğini fark eder. Tanrı ve Kabil arasında son bir diyalog daha gerçekleşir. Bu diyalogda herkes kendi sözünü kendi konumundan paylaşır: Tanrı Kabil'i kardeşini öldürmekle, Kabil ise Tanrı'yı çocukları öldürmekle itham eder.

Kabil romanı; kardeşin kardeşi öldürmesinden başlayarak dünyada olup biten olumsuz vakaların arka planında, Tanrı'nın kendi iktidarını sınaama istencinin bulunduğu ifşa eder ve olayların akışını bu istenç etrafında örer. Havva'nın yasaklı elmayı yemesi, Kabil'in kardeşini öldürmesi, İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmesi, Yusuf'un çile çekmek zorunda kalması gibi olaylar, Tanrı'nın istekleri ve baskısı sonucunda açığa çıkar. Böylece birey ve toplum Tanrı iktidarının kontrolünde, kendi kaderini/lerini tayin eden/ler olmaktan uzaklaşır ve yaşamlarının kontrolünü kaybeder. Kabil, Tanrı'yı kendi çocuklarının sesine değil kendi egosunun sesine kulak vermesiyle itham eder. Tanrı'nın kendisine duyulmasını istediği sadakatin ve sevginin özünde Tanrı, iktidarını kaybetme korkusu olduğunu gösterir ve böylece Tanrı kendi yarattığı insanlığın krizine yenik düşer. Eserin sonunda Kabil, mahkûm olduğu yalnızlıkla -çünkü Tanrı kendi sözünden dönemeyerek Kabil'i öldüremez-; Tanrı ise sarsılmaz sandığı iktidarına aldığı yarayla bakış açımızdan uzaklaşır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2010). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Baycan, C. (2018). "Hepimizin İçinde Kabil ve Habil Vardır." t24. Erişim tarihi: 03.02.2010). <http://t24.com.tr>
- Foucault, M. (2013). Hapishanenin Doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ringel, M. (2019). "Chapter II, Stimulate Compassion and Caring and Evil and ways of dealing With it in Saramago's work." Erişim tarihi: 15.04.2020. www.academia.edu.
- Saramago, J. (2011). Kabil. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kırmızıkeci Yayınları.